

УДК 330.1

О. В. Грушко,
аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

СИСТЕМА КАТЕГОРІЙ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕНТИ

О. Grushko,
graduate student, Kyiv national economic university named after Vadym Hetman

THE SYSTEM OF CATEGORIES OF THE THEORY OF POLITICAL RENT

Політична рента — надзвичайно важлива економічна категорія, яка, однак, є мало дослідженою. В статті зроблено спробу визначити систему фундаментальних категорій теорії політичної ренти таких як "політична рента", "рентоорієнтована поведінка", "політичний ринок", "рента", "бюрократ", "групи тиску", встановлено зв'язок з іншими категоріями економічної системи та наведено основні групи суб'єктів пошуку політичної ренти.

Political rent — an extremely important economic category, which, however, is little explored. The article attempts to define the fundamental categories of system theory of political rent as "political rent", "rent — seeking", "political market", "rent", "pressure groups", "bureaucrat", establishing connections with other categories of economic system and major groups are the subjects of a political rent.

Ключові слова: політична рента, рентоорієнтована поведінка, групи тиску, неоінституціоналізм, теорія суспільного вибору, політична корупція.

Key words: political rent, rent-seeking, pressure groups, neoinstitutionalism, public choice theory, political corruption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зрощення бізнесу та влади, зростання корупції, посилення кризових явищ в економічній та політичній сфері України призводить не до економічного зростання, а до пошуку ренти. Рентоорієнтована поведінка стає домінуючою у суспільстві, що призводить до значних соціальних втрати та єдиним варіантом існування суспільства. Однією з форм такої поведінки є пошук політичної ренти як напрям неоінституціональної теорії, що виникає у другій половині ХХ ст. Головна ідея цієї теорії є пояснення механізму впливу політичних інститутів та влади на економічну сферу суспільства. Ця проблема є актуальною для будь-якої країни, зокрема для України, в якій вона набула значних розмірів, проте вона є мало дослідженою. Отже, створення системи категорій політичної ренти є важливим етапом у побудові теорії політичної ренти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теорія політичної ренти розглядається як складова теорії суспільного вибору та пов'язана з іменами Джеймса Б'юкенена, Анни Крюгер, Гордона Таллока, Роберта Толлісона. Окремі аспекти розглядаються також у роботах Б. Бейсінджера, Б. Вагнера, А. Лоунбурга, М. Олсона, А. Ослунда, А. Хіллмана, та ін. Окремі питання, присвячені теорії політичної ренти висвітлювали такі українські вчені, як: М. Галабурда, М. Гордон, Т. Гуровська, В. Дементьєв, Длугопольський О.В., Ю. Зайцев, В. Лагутін, І. Малий, О. Мошенець, О. Прутська.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження системи категорій політичної ренти як складової теорії суспільного вибору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним з найменш вивчених та суперечливих питань в економічній теорії є політична рента. Це пов'язано з тим, що політична рента є категорією на межі зіткнення двох наук: економічної теорії та політології. Це призвело до появи різного трактування та розуміння сутності політичної ренти та побудови систему категорій цієї теорії. Цю теорію ґрунтовно було досліджено неокласичними економістами в теорії суспільного вибору. Як відомо, остання вивчає політичний механізм формування економічних рішень, а також різні способи та методи, за допомогою яких люди використовують державні установи у своїх власних інтересах. Використовуючи принципи класичного лібералізму та методи мікроекономічного аналізу, представники цієї теорії зробили об'єктом дослідження не вплив кредитно-грошових, фінансових заходів на економіку, а сам процес прийняття урядових рішень [1, с. 546].

Для побудови системи категорій теорії політичної ренти, перш за все, потрібно дати визначення поняття "політика". На думку автора, найбільш прийнятне визначення "політики" наводить Дж. Б'юкенен, який розглядає як арену мінових відносин, де відбувається обмін, подібний до ринкового: "Політика — складна система обміну між індивідами, у якій останні намагаються колективно досягнути своїх власних цілей, оскільки не можуть реалізувати їх шляхом звичайного ринкового обміну. Тут немає інших інтересів, окрім індивідуальних. На ринку люди міняють яблука на апельсини, а в політиці — погоджуються платити податки в обмін на блага, необхідні всім і кожному — від місцевої пожежної охорони до суду" [3, с. 108]. Різниця між ринковим і політичним обміном полягає у тому, що його учасники мають різну мету. На ринку, як відомо, відбувається взаємовигідний обмін. У політичній сфері державні посадовці, чиновники, депутати не завжди керуються міркуваннями виключно суспільного блага. Швидше, навпаки, як звичайний економічний індивід вони прагнуть до максимізації власної вигоди, послідовної реалізації індивідуальних інтересів, у тому числі на державній службі та у виборних органах. Наприклад, в обмін на голоси на виборах майбутні політичні діячі обіцяють запровадження вигідних законів, зменшення ставки оподаткування, підвищення соціальних стандартів тощо [5, с. 306]. Тобто політика трактується з економічного змісту, використовуючи принцип максимізації індивідуальної вигоди та інтересу, що призводить до розуміння її як ринкової категорії.

Складність побудови теорії політичної ренти є суперечливе та неоднозначне розуміння категорії "рента", яка використовується у різних значеннях: будь-який дохід, процент на капітал, частина прибутку або зарплати, у сучасному розумінні вчених вважається рентою, якщо його рівень значно перевищує відповідно поточну норму процента, середній рівень прибутку або заробітної плати. Тобто, коли плата за ресурси є вищою за нормальний рівень, встановлений на певному ринку, внаслідок певних причин. Також ця категорія може мати значення у повсякденному житті як орендна або квартирна плата, дохід від облігацій та ін. Трактують та розуміння ренти пов'язане з її історичним розвитком. В

інших випадках він означає віддачу ресурсу понад його найкращий альтернативний дохід. Останній термін часто називають "економічною рентою" і визначають як грошова оплата фактора виробництва, яка перевищує альтернативні витрати, необхідне, щоб утримати його в даній сфері використання [19, с. 668].

На думку Дж. Б'юкенена, ренту визначають як дохід від використання ресурсів за вирахуванням тієї його частини, яка відповідає доходу від їх найкращого альтернативного використання [18, р. 3].

Рента як економічне явище означає постійне отримання власником частини доходу з капіталу, майна чи землі, причому такої частини, що не потребує для свого одержання будь-якої підприємницької діяльності [20, с. 106].

Узагальнюючи наведені вище визначення можна сформулювати наступне пояснення сутності ренти як особливого виду стабільного нетрудового доходу, безпосередньо не пов'язаного з будь-якою формою підприємницької діяльності, що отримується власником обмежених ресурсів.

Отримання доходів може бути забезпечене різними способами, причому, залежно від характеру впливу обраних способів, активність підприємців розподіляється на "пошук прибутку" (profit seeking) і "пошук ренти" (rent seeking) [15, с. 55]. Факт утворення ренти дозволяє власнику ресурсів шукати варіанти їх найбільш ефективного розміщення та використання, створює стимули для такого пошуку та інвестицій. Така поведінка отримала назву рентоорієнтована, яка спрямована на отримання додаткового доходу за рахунок монопольного положення. Варто додати, що рентоорієнтована поведінка може бути характерна, як для одного індивіда, так і для цілої соціальної групи, а в інших випадках може стати домінуючою навіть для всього суспільства [21, с. 63].

Пошук політичної ренти є проявом рентоорієнтованої поведінки на політичному ринку, яка проявляється як здатність суб'єктів політичного процесу максимально задовольняти власні інтереси. В політичному житті, як і в економічному, кожний учасник максимізує власну функцію корисності. Індивідуальний інтерес, що керує людською поведінкою (в тому числі і в політичній сфері, і в державній діяльності), втілюється в індивідуальних благах (благах для індивідуального споживання), що отримані індивідом в результаті цієї поведінки. Державний агент розглядається в якості раціональної ("економічної") людини, яка здатна оцінити індивідуальну користь та витрати від політичної діяльності. Тобто державну діяльність можна звести до діяльності раціональних індивідів, які приймають рішення у відповідності з принципом максимізації індивідуальної функції корисності [6, с. 454].

Розробка теорії політичної ренти започаткована в працях Гордона Таллока та Анни Крюгер на рубежі 1960—70-х рр. ХХ ст.

Передумовою дослідження теорії політичної ренти була стаття, Гордона Таллока, "Втрати добробуту від тарифів, монополій та розкрадань" ("The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft"). У ній аналізувалась проблема витрат від рентоорієнтованої поведінки. Таллок розглянув три окремих, але пов'язаних

між собою феномена: пошук тарифів і квот, пошук монополій, привласнення (крадіжка). У кожному з цих випадків відбувається розтрата ресурсів у спробі отримати доходний трансферт без створення і примноження благ [10].

Термін "пошук політичної ренти" був вперше застосований та введений в науковий обіг американкою Анною Крюгер у 1974 р. Як зазначає автор, в багатьох ринкових економіках обмеження урядом економічної активності є поширеним фактом життя. Ці обмеження призводять до виникнення різних форм ренти, за яку суб'єкти часто вступають в конкурентну боротьбу. В одних випадках така конкуренція є повністю легальною. В інших випадках пошук ренти набуває інших форм, таких як хабарництво, корупція, контрабанда та чорний ринок [11, с. 291].

Згідно з Дж. Б'юкененом, термін "пошук ренти" сформульовано для характеристики поведінки в інституційних утвореннях, де індивідуальні зусилля з максимізації цінностей породжують втрати, а не вигоду для суспільства [18, с. 4].

Роберт Толлісон визначає пошук ренти як втрату рідкісних ресурсів заради загарбання штучно створеного трансферту [17, с. 557].

Трауїнн Еггертссон виділяє два основні напрями дослідження пошуку ренти. Перший напрям — теоретичний аналіз та емпіричні оцінки втрат у суспільному добробуті в результаті обмежень торгівлі за допомогою мита, монополії тощо, яких групи з особливими інтересами домагаються від уряду. Другий напрям пов'язаний з розробкою теорій реальної поведінки індивідів та груп, залучених до пошуку ренти (багатства), що можуть бути перевірені. Пошук ренти визначається як спроба індивідів створити умови для збільшення свого особистого багатства, у той же час справляючи негативний вплив на чисте багатство суспільства, до якого ці індивіди належать [14, с. 298—299].

У найбільш широкому значенні під політичною рентою розуміють сукупність індивідуальних благ (економічних, політичних, правових, духовних та ін.), які отримує або може отримати державний агент понад грошові доходи або інші блага, одержувані ним як безпосередній еквівалент затраченої ним праці. Тобто політична рента — це доходи, що перевищують ті доходи, які міг би отримувати індивід у випадку виконання певної діяльності альтернативним чином за відсутності монополії на владу [2, с. 12]. Пошук політичної ренти можна визначити як намагання економічних агентів отримати економічну ренту за допомогою політичного процесу. Економічні агенти намагаються заволодіти винятковими перевагами, використовуючи примус держави для реалізації приватного інтересу.

Політична рента за своєю природою подібна до ренти економічної, оскільки джерелом її утворення є монопольне становище. Водночас існують суттєві відмінності в джерелах для утворення самих монополій — економічної та політичної, що зумовлюють в кінцевому рахунку і відмінності в утворюваних рентах. По-перше, політична монополія носить загальний характер і поширюється на всі галузі, сфери і рівні держав-

ного управління. По-друге, вона носить стійкий характер і не є тимчасовим явищем, що може зникнути під впливом конкуренції. По-третє, вона носить закритий характер, оскільки "вхід у галузь" жорстко регламентується законодавчими актами й охороняється державою. На відміну від економічної ренти, політична рента не обмежується виключно грошовими доходами, а включає також отримання благ в інших формах (наприклад, повага, престиж, популярність) [22, с. 58—59].

Основними суб'єктами процесу пошуку політичної ренти є виборці, політики, бюрократи та групи тиску. Пересічний споживач суспільних благ або громадянин висловлює та захищає свої інтереси в якості виборця. Бюрократ також є споживачем суспільних благ внаслідок того, що він є громадянином цієї держави. Виборець виявляє свої переваги за допомогою механізму голосування. Ресурси, які знаходяться в розпорядженні виборця — це не тільки його особисте право голосу, але й можливості, пов'язані з участю в різноманітних організаціях, фінансування політичних кампаній. Ці можливості в свою чергу обумовлені розподілом доходів, вільного часу та інших ресурсів, а їх використання — ступенем зацікавленості індивіда в прийнятті того або іншого рішення [9, с. 89]. Характерною особливістю цього суб'єкта є низький рівень організації та взаємодії між окремими особами, і тому він, як правило, несе основні втрати від пошуку політичної ренти іншими суб'єктами [4, с. 302].

Ті, для кого характерні інтенсивні однорідні переваги, об'єднуються в групи тиску. Вони є основними суб'єктами привласнення політичної ренти, адже є її ініціаторами. Група тиску — невеликі за розмірами групи, які володіють значними об'ємами інформації, відносно організовані, вміють відстоювати та захищати свої інтереси, а також чинити значний тиск на інших суб'єктів з метою прийняття вигідних їм рішень [4, с. 303]. Такій групі легше домогтися згоди на надання їй привілеїв або пільг, оскільки пов'язані з цим витрати майже не відчуються для інших громадян, внаслідок відсутності необхідної інформації та байдужого ставлення до суспільних проблем. Тому вигоди від реалізації спеціального інтересу концентруються всередині групи, а витрати розподіляються на все суспільство [9, с. 106]. Групи тиску діють, як правило, в межах національної економіки і тому можна говорити, що політична рента носить макроекономічний характер. Якщо ці групи є достатньо сильними, щоб здійснювати вплив на міжнародну політику, тоді політична рента набуває міжнародного характеру.

Створенням та реалізацією суспільних благ займається не бюрократичний апарат, а певна уповноважена посадова особа. Бюрократ діє в межах своєї компетенції, яка обмежується формальними, неформальними нормами та ресурсами, які знаходяться в його розпорядженні. Таким чином, завдяки займаній посаді в бюрократичному апараті, бюрократ отримує можливість здійснювати отримання ренти. Чим вище посада, яку займає бюрократ, тим більші можливості отримати ренту [4, с. 302]. Ще однією важливою характеристикою бюрократичного апарата є достатньо добра організація та взаємодія всередині ієрархічної струк-

тури, задля збереження свого положення та можливості отримання бюрократичної ренти. Ця рента може бути як місцевого рівня так і національного, в залежності від отриманої посади та повноважень конкретної особи.

Політики є основними фігурами в моделях захоплення ренти — або вони отримують ренту безпосередньо для себе, або для когось з розрахунком, що їм віддячать за зусилля. Адже вся діяльність по захопленню ренти можлива лише тоді, коли бюрократія і політики, чутливі до такої діяльності, зацікавлені в тиску з боку фірм, тому що мають з цього зиск. Корислива поведінка чиновників і політиків у подібних ситуаціях пов'язується з рентоорієнтованою поведінкою. Така поведінка полягає в діяльності, спрямованій або на використання монопольного становища, або на отримання доступу до урядових субсидій (на відміну від намагання в умовах ринкової економіки отримати прибуток) [16, с. 494]. Політики зацікавлені у рішеннях, які забезпечують явні та негайні вигоди, тобто вимагають прихованих витрат, які складно виявити. Діапазон благ, що входять до складу політичної ренти, надзвичайно широкий — від додаткових грошових доходів і розширення можливостей одержання матеріальних благ до різного роду нематеріального порядку (влади, поваги тощо) [2, с. 13].

Можна констатувати, що інтереси державного агента і суспільства прямо не співпадають, а "невидима рука", спроможна їх узгоджувати, відсутня. Б'юкенен зазначає, що закон "невидимої руки" Адама Сміта не має політичного аналогу [6, с. 20]. Для створення ефективної мотивації державного агента необхідно, щоб розрив між граничною корисністю рентного доходу і граничними втратами колективних благ компенсувався зовнішньою владою над його поведінкою. Йдеться про те, що розрив корисності заповнюється для державного агента витратами (санкціями), які повинне створити йому суспільство, якщо його діяльність суперечить інтересам громадян. Отже, з боку суспільства є необхідною "видима рука" влади. Як раціональні індивіди, які максимізують власну вигоду, самі по собі державні агенти не схильні відшкодувати витрати зі створення колективних благ для суспільства і будуть створювати їх лише за наявності зовнішнього примусу. Влада здатна змусити державних агентів нести витрати на користь суспільства, тобто створювати колективні блага, за умови, що ця влада буде застосовувати до них санкції у випадку відмови з їх боку підкорити свою діяльність суспільним цілям [7, с. 268].

Створюючи ренту, державний агент формує одночасно втрати для себе як для члена суспільства. Між тим, втрати поширюються на всіх, а рентний дохід присвоюється індивідуально або в рамках вузької групи. У державного агента втрата суспільного блага для всіх "перекривається" отриманням приватного блага для себе. Приватні блага будуть створюватися за рахунок суспільних до тих пір, поки граничні доходи державного агента не будуть перевищувати його граничних втрат як члена суспільства [7, с. 267].

Дж. Б'юкенен виділяє три типи витрат, пов'язаних з пошуком ренти: витрати потенційних отримувачів моно-

полії; зусилля бюрократів, які намагаються перетворити свої доходи у витрати потенційних монополістів; викривлення, яке виникає внаслідок утворення монополії чи діяльності держави, направленої на пошук політичної ренти [12, с. 397].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1) теорія політичної ренти є частиною теорії суспільного вибору, яка виникла як реакція на проблему взаємодії політичної влади та економіки;

2) основними категоріями системи політичної ренти є рентоорієнтована поведінка, політичний ринок, політика, рента, політична рента, бюрократ, групи тиску, політики;

3) політика розглядається в неінституціональній теорії як арена мінових відносин, де відбувається колективний обмін податків на суспільні блага;

4) економічний зміст категорії рента — особливий вид стабільного нетрудового доходу, безпосередньо не пов'язаного з будь-якою формою підприємницької діяльності, що отримується власником обмежених ресурсів;

5) рентоорієнтована поведінка — фундаментальна категорія теорії політичної ренти. Її дослідження втілюється у пошуку відповідей на такі питання: які мотиви спричиняють таку поведінку, які ресурси при цьому використовуються та що обмежує пошук ренти. Економічний зміст категорії рентоорієнтована поведінка — така поведінка, яка спрямована на отримання додаткового доходу за рахунок монопольного положення;

6) економічний зміст політичної ренти найбільш повно розкриває таке її визначення як отримання економічного ефекту (додаткового доходу, особистого статусу, певного положення на ринку та ін.) використовуючи політичний процес для особистих цілей;

7) основними суб'єктами процесу пошуку політичної ренти є виборці, політики, бюрократ та групи тиску, які переслідують власні цілі та інтереси;

8) державні чиновники намагаються отримати матеріальні вигоди за рахунок як суспільства в цілому, так і окремих осіб, які домагаються прийняття окремих рішень. Бюрократи, беручи участь у політичних процесах, роблять спроби провести такі рішення, які б гарантували їм отримання економічної ренти за рахунок суспільства. Все це призводить до зловживань владою та втратами для суспільства.

Література:

1. Історія економічних вчень: Підручник: У 2 ч. — Ч. 2 / За ред. В.Д. Базилевича. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2006. — 575 с.
2. Економічна теорія в умовах глобалізації економіки. Тези доповідей і виступів II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (17—18 березня 2010 року) / Заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А.Г. Семенова. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 126 с.
3. Б'юкенен Дж. Конституція економічної політики // Вопросы экономики. — 1994. — № 6.

4. Институциональные проблемы эффективного государства: монография / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. — Донецк: ГВУЗ "ДонНТУ", 2012. — 372 с.

5. Сучасні економічні теорії: навч. посіб. / ВМ. Фещенко. — К.: КНЕУ, 2012. — 474 с.

6. Нуреєв Р.М. Джеймс Бьюкенен и теория общественного выбора // Бьюкенен Дж. М. Сочинения. — М.: "Тaurus Альфа", 1997. — С. 445—482.

7. Дементьев В.В. Экономика как система власти / Министерство образования и науки Украины. Донецкий национальный технический университет / Изд. 2-е. — Изд-во ДонНТУ, 2006. — 392 с.

8. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.3 / Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2002

9. Якобсон Л.И. Экономика общественного сектора: Основы теории государственных финансов: учебник для вузов. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 319 с.

10. Tulloch G. The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft / G. Tullock // Western Economic Journal (now Economic Inquiry). — 1967. — Vol. 64. — No. 5. — P. 224—232.

11. Krueger Anne O. The Political Economy of the Rent-Seeking Society // American Economic Review. — 1974. — No. 64. — P. 291—303.

12. Микроэкономика: учебник / И.В. Новикова [и др.]; под ред. И.В. Новиковой, Ю.М. Ясинского. — Минск: Тетра-Системс, 2010. — 448 с.

13. Cowling K. The Social Costs of Monopoly Power / K. Cowling, D. Mueller // The economic Journal. — 1978. — Vol. 88 (3). — P. 727—748.

14. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты: пер. с англ. / Т. Эггертссон; Науч. ред. пер. А.Н. Нестеренко. — М.: Дело, 2001. — 408 с.

15. Tullock G. The Economics of Special Privilege and Rent Seeking. — Boston: Kluwer Acad. Publ., 1989.

16. Кілієвич О., Мертенс О. Мікроекономіка для аналізу державної політики: підручник. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. — 655 с.

17. Tollison R. Rent Seeking: A. Survey // Kyklos. — 1982. — Vol. 35. — No. 4

18. Buchanan J. Et al. Rent Seeking and Profit Seeking // Toward a Theory of the Rent Seeking Society. — Texas: A&M Univ. Press, 1980.

19. Словарь по экономике. Пер. с англ. под ред. П.А. Ватника. СПб.: Экономическая школа, 2004. — 752 с.

20. Малий І.Й. Теорія розподілу суспільного продукту: монографія. — К.: КНЕУ, 2000. — 248 с.

21. Левин М., Сатаров Г. Рентоориентированная Россия // Вопросы экономики. — 2014. — № 1. — С. 61—77.

22. Мошенець О.В. Сутність та умови формування рентоорієнтованої економічної поведінки // Український соціум. — 2008. — № 3. — С. 54—59.

References:

1. Bazylevych, V.D. (2006), Istoriiia ekonomichnykh vchen' [History of Economic Thought], 3rd ed, Znannia, Kyiv, Ukraine.

2. Semenov, A.G. (2010), "The economic theory in the conditions of globalization of economy", Tezy dopovidej

i vystupiv II Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i molodykh vchenykh [Conference Proceedings of the II Allukrainian conference of students and young scientists], II Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsia studentiv i molodykh vchenykh [the II Allukrainian conference of students and young scientists], Donetsk, Ukraine.

3. B'iukenen, Dzh. (1994), "Constitution of economic policy", Voprosy jekonomiki, no.6.

4. Dement'ev, V.V. and Nureev, R.M. (2012), Institutional'nye problemy jeffektivnogo gosudarstva [The institutional problems of the efective state], GVUZ "DonNTU", Donetsk, Ukraine.

5. Feschenko, V.M. (2012), Suchasni ekonomichni teorii [Modern economic theories], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Nureev, R.M. (1997), Dzhejms B'jukenen i teorija obshhestvennogo vybora [James B'yukenen and theory of public choice], "Taurus Al'fa", Moscow, Russia.

7. Dement'ev, V.V. (2006), Jekonomika kak sistema vlasti [Economy as system of power], DonNTU, Donetsk, Ukraine.

8. Mochernyj, S.V. (2002), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopaedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

9. Jakobson, L.I. (1996), Jekonomika obshhestvennogo sektora: Osnovy teorii gosudarstvennyh finansov [Economy of public sphere: Bases of the theory of state finances], Aspekt Press, Moscow, Russia.

10. Tulloch, G. (1967), "The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft", Western Economic Journal (now Economic Inquiry), vol. 64, no. 5, pp. 224—232.

11. Krueger, A. O. (1974), "The Political Economy of the Rent-Seeking Society", American Economic Review, no. 64, pp. 291—303.

12. Novikova, I.V. (2010), Mikroekonomika [Microeconomics], Tetra-Sistems, Minsk, Byelorussia.

13. Cowling, K. (1978), "The Social Costs of Monopoly Power", The economic Journal, vol. 88 (3), pp. 727—748.

14. Jeggertsson, T. (2001), Jekonomicheskoe povedenie i instituty [Economic conduct and institutes], Delo, Moscow, Russia.

15. Tullock, G. (1989), The Economics of Special Privilege and Rent Seeking, Kluwer Acad, Boston.

16. Kiliievych, O. and Mertens, O. (2005), Mikroekonomika dlia analizu derzhavnoi polityky [Microeconomics for the analysis of public policy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

17. Tollison, R. (1982), "Rent Seeking: A. Survey", vol. 35, no. 4.

18. Buchanan, J. (1980), Rent Seeking and Profit Seeking, A&M Univ. Press, Texas.

19. Vatnik, P. A. (2004), Slovar' po jekonomike [Dictionary of Economics], Jekonomicheskaja shkola, SPb.

20. Malyj, I.J. (2000), Teoriia rozpodilu suspil'noho produktu [The theory of distribution the public product], KNEU, Kyiv, Ukraine.

21. Levin, M. Satarov, G. (2014), "Rent — seeking Russia", Voprosy jekonomiki, vol.1, pp. 61—77.

22. Moshenets', O.V. (2008), "The essence and conditions of formation the economic rent — seeking behavior", Ukrains'kyj sotsium, vol. 3, pp. 54—59.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015 р.